

نوع مقاله: پژوهشی

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۱/۲۸

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۲/۱۸

صفحات: ۱۴-۱

10.52547/mmi.79.5

واکاوی مشکلات بافت‌های تاریخی در ایران در نگاهی جامع

به کمک نرم‌افزار اطلس‌تی*

هاجر اسدپور** محمود قلعه‌نویی*** آرمین بهرامیان****

چکیده

بافت‌های تاریخی هر شهر دارای ارزش‌های منحصر به فرد تاریخی و فرهنگی هستند و از مهم‌ترین بخش‌های هویتی هر جامعه محسوب می‌شوند. شناسایی مشکلات این محدوده‌ها و ارائه مدلی جامع از مشکلات به‌عنوان گام اول در بررسی معضلات بافت‌ها و رفع مسائل آن‌ها، بسیار حائز اهمیت است. این مقاله با هدف شناسایی «مشکلات بافت‌های تاریخی در ایران»، به بررسی و تحلیل پژوهش‌های صورت گرفته در ۱۰ سال اخیر در این حوزه با رویکردی کیفی و روش تحلیل محتوا پرداخته است؛ تا به این پرسش پاسخ دهد که مشکلات بافت‌های تاریخی در ایران در نگاهی جامع شامل چه مواردی هستند و چه ابعادی را پوشش می‌دهند. بدین منظور بعد از تحلیل محتوای مقالات و منابع منتخب، مشکلات بافت‌های تاریخی در نرم‌افزار اطلس‌تی‌آی هشت به کمک کدگذاری باز و محوری، استخراج شدند. تعداد ۹۷ کد تعیین شده در قالب ۱۱ گروه یا مقوله کلی دسته‌بندی گردید، و در انتها مدل جامعی از مشکلات بافت‌های تاریخی در ایران، ارائه شد. براساس نتایج به دست آمده به ترتیب: (۱) نبود مدیریت یکپارچه در برخورد با بافت، (۲) نبود شرایط مناسب زیست در محلات دارای بافت تاریخی، (۳) از بین رفتن انسجام ساختاری، (۴) مشکلات دسترسی و تردد در بافت، (۵) ناکارآمدی کاربری‌ها و خدمات شهری، (۶) نبود پایداری فیزیکی، (۷) وجود مشکلات اقتصادی، (۸) افت سطح اجتماعی، (۹) نبود امنیت کافی، (۱۰) فرسودگی و وضعیت نامناسب منظر بافت، و (۱۱) کم‌رنگ شدن هویت و فرهنگ تاریخی، یازده مشکل بافت‌های تاریخی هستند. شناخت این مشکلات قبل از هر اقدامی در این محدوده‌ها، ضروری است و تضمین کننده نتیجه‌بخشی طرح‌های تهیه و اجرا شده در بافت تاریخی خواهد بود.

واژگان کلیدی: بافت‌های تاریخی ایران، ابعاد مشکلات بافت تاریخی، تحلیل محتوا، نرم‌افزار اطلس‌تی.

* این مقاله، برگرفته از رساله دکتری «هاجر اسدپور» با عنوان «تدوین یک مدل معناشناختی از منظر شهری؛ مورد پژوهی: شهر شیراز» است که به راهنمایی دکتر «محمود قلعه‌نویی» و دکتر «آرمین بهرامیان» در سال ۱۴۰۳ در دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اصفهان، به انجام رسیده است.

** دکتری شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان.

*** استاد، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان (نویسنده مسئول). m.ghalehnoee@au.ac.ir

**** دانشیار، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان.

مقدمه

برای نخستین بار در یادداشت وین (۲۰۰۵)، نگاه جامع به شهر تاریخی و محیط پیرامون آن با عنوان «منظر بافت تاریخی» مطرح شد (Taylor, 2016: ۳). این سند، منظر بافت تاریخی را این چنین معرفی می نماید؛ هرگونه ساختمان، سازه و فضاهای باز، در بستر طبیعی و زیست محیطی آن‌ها، از جمله محوطه‌های باستان‌شناختی که سکونت‌گاه‌های انسانی را در یک دوره زمانی خاص شامل می‌شوند. (Bandarin & Van Oers, 2005: 53). این محوطه‌ها منسجم هستند و از ارزش باستان‌شناسی، معماری، تاریخی، زیبایی‌شناسی، فرهنگی-اجتماعی یا اکولوژیکی برخوردار هستند. از سال ۱۹۵۶ به مناطق تاریخی شهرها (زمانی که ایکوموس بنیاد یافت)، توجهی ویژه شد (قدیری، ۱۳۸۵: ۱۵). توصیه‌نامه یونسکو (۲۰۱۱) نیز، محیط شهری را که با لایه‌بندی تاریخی ایجاد شده و متشکل از ارزش‌های فرهنگی و طبیعی باشد، منظر بافت تاریخی می‌داند. این منظر، محدوده‌ای فراتر از «مرکز تاریخی» را شامل می‌شود و بستر فراخ‌تری از محیط جغرافیایی شهر را در بر می‌گیرد (World Heritage Committee, 2011). ارزیابی مجدد شکاف بین حفاظت و توسعه شهری در تئوری و عمل برنامه‌ریزی شهری بافت شهر تاریخی، نه تنها به عنوان مجموعه‌ای از بناهای معماری بلکه به عنوان یک لایه‌بندی پیچیده از معانی دیده می‌شود: مکانی که ارزش‌های موجود در میراث ملموس و نامشهود آن، روح مکان را می‌سازد (Taylor, 2014: 282). لازمه توجه هم‌زمان به چهار مؤلفه: ۱. تشکیلات، ۲. منابع (انسانی، مالی، قانونی، اطلاعاتی)، ۳. طرح، برنامه، آموزش، و ۴. مشارکت شهروندان از جانب مدیریت بافت‌های تاریخی به منظور دستیابی به مطلوبیت فضایی که در حال حاضر از بین نرفته است، احساس می‌شود (طاهرخانی و متوسلی، ۱۳۸۵: ۹۶). بافت تاریخی از مهم‌ترین بخش‌های هویتی هر جامعه محسوب می‌شود که مجموعه‌ای منسجم از معماری، فرهنگ، اقتصاد، و تبادلات اجتماعی یک ساختار شهری را در بردارد. بافت تاریخی که محصول رشد تدریجی و ارگانیک شهر در ادوار تاریخی است، در دوران معاصر به‌ویژه در شهرهای ایران با تخریب گسترده و نوسازی‌های بزرگ مقیاس، همراه شده است (محمودزاده و ساحلی، ۱۳۹۹: ۳۶)؛ (روستایی و ناصری، ۱۳۹۸: ۱۲۴). این محدوده‌ها، روزگاری محیطی امن و آرام را همراه با رفاه برای مردمی که سالیان متمادی در آن زندگی کردند، فراهم کرده‌اند. از نظم ارگانیک برخوردار بودند و با توجه به فرهنگ و معیشت آن زمان، جواب‌گوی نیازهای اساسی مردم بوده‌اند (کلانتری خلیل‌آباد و همکاران، ۱۳۸۶:

۵۴). خیابان‌کشی‌های جدید، بافت محلات تاریخی را از هم گسست. در نتیجه، دیگر، هم‌پیوندی بین محله‌ها با بافت شهری وجود ندارد (محمدی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۵). در دهه‌های اخیر بافت‌های تاریخی با کاهش جمعیت ساکن و افزایش جمعیت شاغل روبه‌رو شده است. این موضوع، ناشی از غلبه کاربری‌های غیرمسکونی در بافت‌ها و تبدیل آن‌ها به مغازه‌ها، کارگاه‌ها، کافه‌ها، و رستوران‌ها است (طاهرخانی و متوسلی، ۱۳۸۵: ۱۰۳). به‌طور کلی کارآمدی شهرها، مستلزم آمادگی در برابر چالش‌های شهری و تدوین برنامه‌ای مبتنی بر رویکرد مشخص، اهداف تعریف‌شده، و چشم‌انداز واقع‌بینانه است (شفائی، ۱۳۹۷: ۶۹).

باتوجه به منابع متعدد از قبیل مقالات فارسی و انگلیسی، فیلم و تصاویر موجود در این زمینه، جای خالی مدلی جامع به‌منظور بررسی مسائل بافت‌ها، ضرورت انجام این پژوهش را نشان می‌دهد. منابع متعددی به بررسی مشکلات از نگاه ساکنین یا معضلات بافت در حوزه کلیدی و پایداری، پرداخته‌اند (قره‌بگلو و همکاران، ۱۳۹۸)؛ (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۸)؛ (گلستانی و همکاران، ۱۴۰۰)؛ (منتظرالحجه و شریف‌نژاد، ۱۳۹۸). تعداد زیادی هم به مشکلات مدیریتی، هماهنگ نبودن برنامه‌ها با هم، و مشارکت ساکنین اشاره کردند (رضایی و همکاران، ۱۳۹۹: ۵). از آنجایی که تاکنون پژوهشی به‌طور جامع به شناسایی مسائل و مشکلات موجود در بافت‌های تاریخی ایران در ابعاد مختلف نپرداخته است، و از سویی، مشکلات فعلی در ایجاد یا تشدید مسائل بعدی نقش مؤثری دارند؛ پرداختن به آن‌ها و داشتن مدل جامع می‌تواند گامی مؤثر باشد. لازم است این راهکار در تدوین طرح‌های شهری، در بافت‌ها نیز مورد استفاده قرار گیرد، چراکه چندبعدی بودن مشکلات بافت‌های تاریخی، چاره‌اندیشی علمی را طلب می‌کند. این پژوهش با اتخاذ پارادایم تفسیری و طرح پژوهش کیفی، پیش‌برده شده است تا دیدی جامع را نسبت به مسائل و مشکلات بافت‌های تاریخی در ایران ارائه کند. از این‌رو نگارندگان با هدف بازشناسی مسائل مرتبط با بافت‌های ارزشمند تاریخی ایران به جست‌وجوی مقالات، فیلم‌ها و ویدئوهای ده سال اخیر در این حوزه پرداختند. تجزیه و تحلیل داده‌ها و تحلیل محتوای مقالات برای استخراج مشکلات و ارائه مدلی جامع از آن‌ها، با نرم‌افزار Atlas Ti انجام شد، تا به این پرسش پاسخ داده شود که مسائل و مشکلات موجود بافت‌های تاریخی در ایران چه مقولاتی هستند و در چه ابعادی جای می‌گیرند؟ و کدام مقوله بیشترین فراوانی را در میان مشکلات بافت‌های تاریخی، به خود اختصاص داده است؟

مفهوم بافت تاریخی و مشخصه‌های آن

شهر تاریخی به‌مثابه یک کل مطرح است که از محلات و مرکز شهر تشکیل یافته است. هر محله به‌صورت واحد ی اداری، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، و دینی جزئی از شهر بوده است. از نظر کالبدی، فضای مجموعه شهر و محلات و مرکز شهر، ترکیبی متحد و متجانس را تشکیل می‌دادند (توسلی، ۱۳۹۱: ۳۵). در واقع به پدیده عینی-ذهنی ایجاد شده به‌دست انسان / طبیعت و تشکیل شده از تارها، پودها، بندها، شبکه‌ها و رابطه آن‌ها با هم در محیط، زمان و مکان مشخص که به یکدیگر چسبیده و یا درهم تنیده شدند، سیستم بافت کالبد تاریخی شهر گفته می‌شود (بهزادفر و نورمحمدزاد، ۱۳۹۱: ۴۴). بافت، گستره‌ای از شهر است که در طول دوران حیات شهری با ساختار و مورفولوژی‌های متفاوت در داخل شهر و یا حاشیه آن، شکل گرفته است. جنبه کالبدی این بخش، ترکیبی از بناها، مجموعه‌ها، راه‌ها، تأسیسات، و تجهیزات شهری است (حبیبی و مقصودی، ۱۳۸۶: ۲۱)؛ (شعبانپور و حقیقت نائینی، ۱۳۹۲: ۱۰۹). بافت‌های تاریخی محصول گذر چرخه زمان بر پیکره شهرها محسوب می‌شوند (لطفی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۳۰). پرداختن به بافت‌های تاریخی از موضوعات مهم به‌منظور شناخت شهر و نحوه شکل‌گیری آن، به شمار می‌رود. از ویژگی‌های بافت تاریخی شهرها می‌توان به قدمت تاریخی و بافت فشرده و درهم‌تنیده آن‌ها اشاره کرد. در این‌گونه بافت‌ها، اجزا و عناصر بارز به‌صورت مجموعه به‌هم پیوسته و کلی منسجم عمل می‌کنند (ابلقی، ۱۳۸۰: ۱۱۵). در واقع، قواعد هماهنگ‌کننده جزء و کل در شهرهای قدیمی، به وحدت شکلی منجر شده‌اند (توسلی و بنیادی ۱۳۸۶: ۹۹). حرکت در فضاهای بافت‌های تاریخی ایران حس پیوستگی، و توالی را در ناظر به وجود می‌آورد (پورجعفر و اسماعیلیان، ۱۳۹۲: ۴۲). علاوه بر این معیارهایی چون وحدت، نظم، هم‌پیوندی، پیوستگی، تناسب و یکپارچگی توده و فضا نیز در انسجام سازمان فضاهای شهری قدیم، مطرح بوده است (توسلی و بنیادی، ۱۳۸۶: ۴۱). فضاهای شهری قدیمی دارای نمادهایی هستند که از تعلق خاصی بین انسان‌ها و فضای کالبدی، برخوردارند (فلامکی، ۱۳۸۳: ۷۲). بافت تاریخی از جنبه میراث فرهنگی و یادمان‌های جمعی و تاریخی، نقشی هویت‌بخش به شهر می‌دهند و بر بُعد تجاری و گردشگری هم، مؤثرند (زارع و همکاران، الف: ۱۳۹۸: ۶).

بافت تاریخی دارای مشخصه و ویژگی‌هایی است که آن را از بهینه‌های پیرامون و بلافصل خود، متمایز می‌کند. استقرار عناصر ارزشمند تاریخی به همراه تفاوت قدمت و عمر بناها، ظرفیت گردشگری و نقش آن‌ها در تقویت هویت فرهنگی-تاریخی، ضرورت نگاه متمایز مدیریتی به این مناطق را برجسته می‌کند (طاهرخانی و متوسلی، ۱۳۸۵: ۹۷). مفهوم منظر بافت تاریخی به‌مثابه رویکردی جدید در نگاه به شهرهای تاریخی، مطرح است. این مفهوم، شهر را در رابطه با بسیاری از ویژگی‌های فرهنگی، طبیعی، و تاریخی آن می‌بیند. به‌نوعی، یک ابزار مدیریتی جهت حفاظت از ارزش‌های شهری به‌صورت همه‌جانبه است (Bandarin & Van Oers, 2012: XX). شش مرحله مهم در اجرای رویکرد منظر بافت تاریخی شامل: شناسایی منابع، شناسایی ویژگی‌ها و ارزش‌ها، فهم مقدار آسیب‌پذیری، برنامه‌ریزی و طراحی برای حفاظت / بازآفرینی، اولویت‌بندی کردن و تحقق بخشیدن (طرح‌ها و اهداف)، هستند (Wang et al., 2021: 276).

یکی از مشکلات بافت تاریخی، ناپایداری کالبدی است که باعث می‌شود مدیریت شهری برای رفع این مشکل دست به توسعه و تغییرات کالبدی بزند. اما باید در نظر داشت که تغییرات کالبدی در شهر با حفظ هویت و اصالت بافت‌های شهری انجام شود (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۴). تشخیص فرسودگی و تخریب در بافت‌های تاریخی و عوامل مخرب، مهم‌ترین بخش در فرایند بهسازی است (مهور و خالدیان، ۱۳۹۳: ۱۱۹). فرسودگی بافت‌های تاریخی، تبعات اقتصادی و اجتماعی نامطلوبی را به همراه دارد. چنین شرایطی، مداخله در این بافت‌ها را ضروری می‌سازد (زبیری و ایزدی، ۱۳۹۷: ۳۴). فرسودگی شدید، مشکلات اجتماعی و اقتصادی خاص این بافت، عاملی در راستای افت شدید شهری و به‌دنبال آن اقبال کمتر ساکنین محلی است (کریم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۲۹). علاوه بر فرسودگی کالبدی، نبود تسهیلات لازم برای عابران پیاده و اختلاط مسیر سواره و پیاده، سکونت افراد غیربومی، تضعیف سازمان فضایی، بی‌توجهی به ساختمان‌های بارز موجود، از دیگر مسائل مربوط به بافت‌های تاریخی هستند. هرچند بافت‌های تاریخی بستر مناسبی را برای حضور در روز فراهم کرده‌اند اما حیات شبانه هنوز در برخی نقاط امکان‌پذیر نیست (روستایی و ناصری، ۱۳۹۸: ۱۲۸). علاوه بر فرسودگی کالبدی، نبود تسهیلات لازم برای عابران پیاده و اختلاط مسیر سواره و پیاده، سکونت افراد غیربومی، تضعیف سازمان فضایی، بی‌توجهی به ساختمان‌های بارز موجود، کارآمد نبودن زیرساخت‌ها، مهاجرت جمعیت بومی،

استقرار اقشار فرودست و مسائل اجتماعی و نظایر آن از دیگر مسائل مربوط به بافت‌های تاریخی هستند. هرچند بافت‌های تاریخی بستر مناسبی را برای حضور در روز فراهم کرده‌اند اما حیات شبانه هنوز در برخی نقاط امکان‌پذیر نیست (ابویی، جعفری قوام‌آبادی، ۱۳۹۳: ۲).

بازسازی کالبدی به تنهایی نمی‌تواند مشکلات مرتبط با بافت و فرسودگی این مناطق و مهم‌تر از آن نیازهای ساکنان را رفع کند (ایزدفر و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۲۹). حضور ساختارهای جدید در زمینه تاریخی ضروری است البته طراحی بناهای جدید باید سازگار با زمینه تاریخی موجود در نظر گرفته شود (حسن پور و میرجانی، ۱۳۹۸: ۵). بی‌توجهی به روش طراحی میان‌افزا به‌عنوان رویکردی میان‌رشته‌ای، آسیب‌های جبران‌ناپذیری را به بافت تاریخی زده است (قره‌بگلو و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۷). در طول چند دهه اخیر بافت‌های باارزش، تحرک و نشاط گذشته خود را از دست داده و محیط نامناسب و کم‌رونقی را برای ساکنین خود به وجود آورده‌اند (شهاب‌زاده، ۱۳۹۵: ۶۵). ظهور اتومبیل و استفاده گسترده از آن، به تدریج سبب مهاجرت گروه‌هایی اجتماعی با درآمد بیشتر و متوسط از قسمت‌های مرکزی به حومه‌های خلوت و خوش آب‌وهوا شد. این گروه‌ها، جایگزین گروه‌های کم‌درآمد شهری گشتند. آن‌ها در حقیقت، زمینه مداخله مدیریت و برنامه‌ریزی احیای ناحیه تاریخی شهرها را فراهم کردند (حبیبی و مقصودی، ۱۳۸۶: ۷۱). در سال‌های اخیر، به دلیل نبود دیدگاه‌های روشن در خصوص اهداف، سیاست‌ها و راهکارهای مداخله و ساماندهی، روند فرسودگی سریع‌تر پیش‌رفته است (زیاری و ایزدی، ۱۳۹۷: ۳۴).

زندگی مطلوب در بافت تاریخی شهرها و حفاظت از آن‌ها، مستلزم برنامه‌ریزی، ساماندهی، احیا و بهسازی بافت‌های تاریخی و تعادل بخشی میان بافت قدیم و جدید است. نخستین گام، شناخت و تحلیل مشکلات موجود در بافت تاریخی است (مهجور و خالدیان، ۱۳۹۳: ۱۰۳). ذی‌نفعان اصلی دارای مسئولیت قانونی در بافت‌های تاریخی شامل: دولت؛ شورای شهر، سازمان اوقاف؛ وزارت فرهنگ، میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری؛ شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، شرکت بازآفرینی شهری؛ شهرداری‌ها؛ سازمان‌های غیر، و مردم محلی هستند (Mirzakhani et al., 2008: 167)؛ (Izadi, 2008: 167)؛ (al., 2021: 8). برخورد و مواجهه با بافت‌های باارزش تاریخی، فرایندی است که از چهار بعد کالبدی، فرهنگی، منافع و فرصت‌های شهروندان (اجتماعی)، و سیستم‌های مدیریتی، تشکیل شده است (مظفر و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۰). با وجود ارائه طرح‌های مفصل جهت حل معضلات، طرح‌های مذکور

موفق عمل نمی‌کنند و در بسیاری از موارد، باعث فرسودگی بیشتر می‌شوند (ایزدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۲). بنابراین باید باتوجه به جوانب مختلف موضوع، برنامه‌ای منسجم و جامع برای آن تدوین کرد. این می‌تواند براساس مؤلفه‌های فرهنگی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، و مدیریتی باشد (مهجور و خالدیان، ۱۳۹۳: ۱۲۲).

پیشینه تحقیق

به‌طور کلی در حوزه بافت‌های تاریخی در ایران، پژوهش‌های متنوعی انجام شده است. یکی از مفاهیم مورد بررسی، معماری میان‌افزا است که با تأکید بر جنبه‌های کالبدی بافت‌های تاریخی، به‌عنوان روشی برای احیای بافت‌های موجود مطرح است. این مفهوم، در برخی پژوهش‌ها به‌عنوان مثال در بافت تبریز، بررسی شده است (قره‌بگلو و همکاران، ۱۳۹۸). محمدی‌زاده و همکاران (۱۳۹۷)، با تأکید بر مؤلفه‌های سازنده بافت‌های تاریخی از قبیل انسجام و امتزاج، به بررسی محلات تاریخی کرمان پرداخته‌اند. پایداری فیزیکی و آسیب‌پذیری بافت نیز موضوع برخی پژوهش‌ها بوده است (کلانتری خلیل‌آباد و همکاران، ۱۳۸۶). برخی پژوهشگران، به‌دنبال تغییرات کالبدی و تأثیر آن‌ها بر کم‌رنگ شدن هویت فرهنگی - تاریخی بافت‌ها بودند (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۸). روستایی و ناصری (۱۳۹۸) نیز با بررسی قابلیت پیاده‌مداری، به اولویت‌بندی معابر بافت تاریخی شهر مراغه، پرداخته‌اند. پایداری اجتماعی در محلات و تأثیر امنیت بر این نوع پایداری نیز در برخی بافت‌ها مانند شهر یزد تحلیل شده است (گلستانی و همکاران، ۱۴۰۰)؛ (منتظرالحجه و شریف‌نژاد، ۱۳۹۸). پایداری اجتماعی را می‌توان به‌عنوان مؤلفه اصلی برای ادراک محیط شهری در محله‌های تاریخی شیراز، در نظر گرفت. محلات مختلف بافت تاریخی شیراز با محوریت موضوعات برنامه‌ریزی راهبردی برای احیاء نیز مورد مطالعه قرار گرفته بودند. در این باره، مشخص شد که باید راهبردهای بازنگری (wo) را در اولویت اقدامات قرار داد (زیاری و ایزدی، ۱۳۹۷).

«گردشگری شهری» و «بازآفرینی شهری» نیز از مفاهیم مرتبط با بافت‌های تاریخی شهرها هستند که در پژوهش‌های متعددی مورد تأکید بوده‌اند. در پژوهش‌ها به‌طور پراکنده به مشکلات بافت‌های موجود در تحقق این دو مفهوم اشاره شده است، یا وضعیت شهرها را ارزیابی کرده‌اند (کریم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷)؛ (احمدی، ۱۳۹۹). مفهوم بازآفرینی شهری بافت‌های تاریخی به‌عنوان رویکردی در مواجهه با این بخش از شهر، در سال‌های اخیر موضوع بحث بوده است (ایزدفر و همکاران، ۱۳۹۹)؛ (لطفی و همکاران،

پایگاه مگ ایران، SID و پرتال جامع علوم انسانی، به گزینش منابع ده‌ساله اخیر پرداخته شد. از میان آن‌ها، ۱۱۵ مقاله استخراج گردید. پس از آن، با مطالعه چکیده و نتیجه‌گیری مقالات و بررسی اولیه سایر منابع جمع‌آوری شده، منابعی که به‌طور مشخص به مشکلات بافت‌های تاریخی اشاره کرده بود ند، جدا شدند. در مجموع، ۵۲ مقاله فارسی، ۲ مقاله انگلیسی و ۲ وینار انتخاب و مورد تحلیل محتوا، واقع شدند. شکل ۱، روند پژوهش حاضر را نمایش می‌دهد. استفاده از نرم‌افزار اطلس‌تی در آن دسته از پژوهش‌های کیفی که به دنبال تدوین مدلی هستند که در دانش قبلی موضوع، وجود نداشته مفید است. علاوه بر این، به کمک این نرم‌افزار می‌توان انواع اسناد موجود مانند مقالات، فیلم، و تصاویر را هم‌زمان کدگذاری کرد. با مطالعه عمیق هر مقاله در نرم‌افزار اطلس‌تی هشت^۱ و کدگذاری اولیه، مشکلات پیش برده شد. در کنار مقالات، فیلم‌ها و وینارهایی هم که به بررسی و معرفی مشکلات و معضلات بافت‌های تاریخی پرداخته بودند، به نرم‌افزار وارد و کدگذاری شدند. این عمل به کمک کدهای آزاد یا برچسب‌های پیشنهادی، پس از استخراج مفاهیم و کدهای اولیه صورت گرفت. کدگذاری تا زمان رسیدن به اشباع نظری پیش برده شد. در نهایت، با تجمیع کدهای مشابه یا مرتبط، کدهای محوری و انتخابی نیز مشخص شدند.

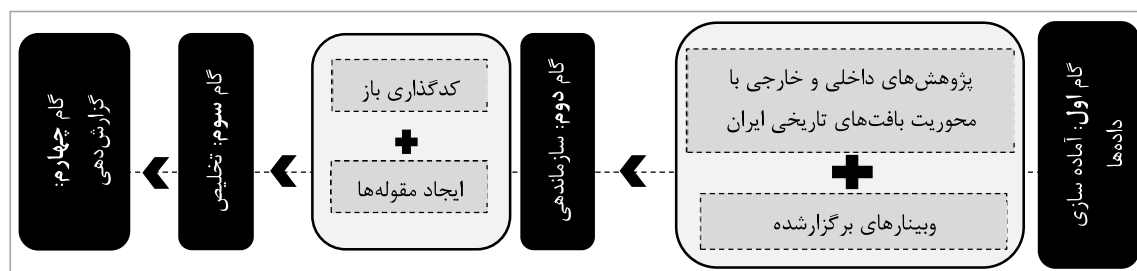
یافته‌های پژوهش

پس از کدگذاری اولیه مشکلات، با مطالعه و بررسی عمیق هر مقاله و وینار در نرم‌افزار اطلس‌تی و ادامه دادن روند کدگذاری تا زمان رسیدن به اشباع نظری، تعداد ۱۰۵ کد استخراج شد. بعد از ترکیب کدهای مشابه، ۹۷ کد باقی‌ماند. ه در قالب ۱۱ گروه دسته‌بندی شدند. روابط بین آن‌ها ترسیم و مدل جامعی از مشکلات بافت‌های تاریخی، ارائه گردید. چراکه شناخت شهرها با مطالعه بافت‌های تاریخی به‌عنوان ناحیه‌ای از شهر که از ارزش‌های منحصر به فرد تاریخی و فرهنگی برخوردار هستند، حائز اهمیت است.

(۱۳۹۶). به‌عنوان مثال بررسی‌های انجام‌شده در شهر شیراز نشان داده که ابعاد اجتماعی و اقتصادی، مهم‌ترین بعدهای مؤثر بر بازآفرینی شهری از دید ساکنین هستند (کریم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷). زارع و همکاران (ب ۱۳۹۸) در ارزیابی مؤلفه‌های ارتقادهنده کیفیت محیطی در بافت تاریخی شهر شیراز، دریافتند که متغیرهای اقتصادی در اولویت اول، و بعد از آن مؤلفه‌های کالبدی، اجتماعی، زیست‌محیطی و بصری قرار دارند. وضعیت سکونت در بافت‌های تاریخی به‌طور خاص در اردبیل، نشان داد که شاخص‌های کالبدی، اقتصادی، و فرهنگی باعث تخلیه بافت شده‌اند (محمودزاده و ساحلی، ۱۳۹۹). اغلب پژوهش‌ها به بررسی بافت تاریخی شهری خاص پرداخته، یا مفاهیمی همچون بازآفرینی شهری، مرمت و بازسازی در بافت را مد نظر داشته‌اند. این پژوهش‌ها، از بافت‌های تاریخی به‌عنوان نمونه پژوهشی برای ارزیابی مفهومی خاص، استفاد ه کرده‌اند. نگاهی کلان‌تر به پژوهش‌هایی که به بررسی مد یریت یکپارچه پرداخته‌اند، نشان می‌دهد که افزایش تمایل ساکنین به مشارکت و ایجاد نهادهای محلی، بسیار مؤثر خواهد بود (رضایی و همکاران، ۱۳۹۹). از آنجایی که در پژوهش‌های انجام‌شده، مشکلات بافت‌های تاریخی در نگاهی جامع کمتر مورد نظر بوده است، و اغلب پژوهش‌ها با تکیه بر مفهومی خاص بافت‌های تاریخی را به‌عنوان نمونه مطالعه کرده بودند؛ در پژوهش حاضر تحلیل محتوای پژوهش‌هایی با محوریت موضوع بافت‌های تاریخی که به‌نوعی به مشکلات و مسائل آن‌ها نیز اشاره شد، صورت گرفت. این تحلیل بدین منظور انجام شد تا در نگاهی جامع، مشکلات بافت‌های تاریخی شناسایی و دسته‌بندی شوند.

روش تحقیق

از آنجایی که مشکلات و مسائل موجود در بافت‌های تاریخی در مقالات متعددی، به‌طور پراکنده، بررسی شده‌اند، پس از مرور سیستماتیک و جست‌وجوی هدفمند واژه‌های کلیدی: بافت تاریخی، بافت قدیمی، و مشکلات بافت‌های تاریخی، در

شکل ۱. فرایند پژوهش حاضر (نگارندگان، ۱۴۰۱)

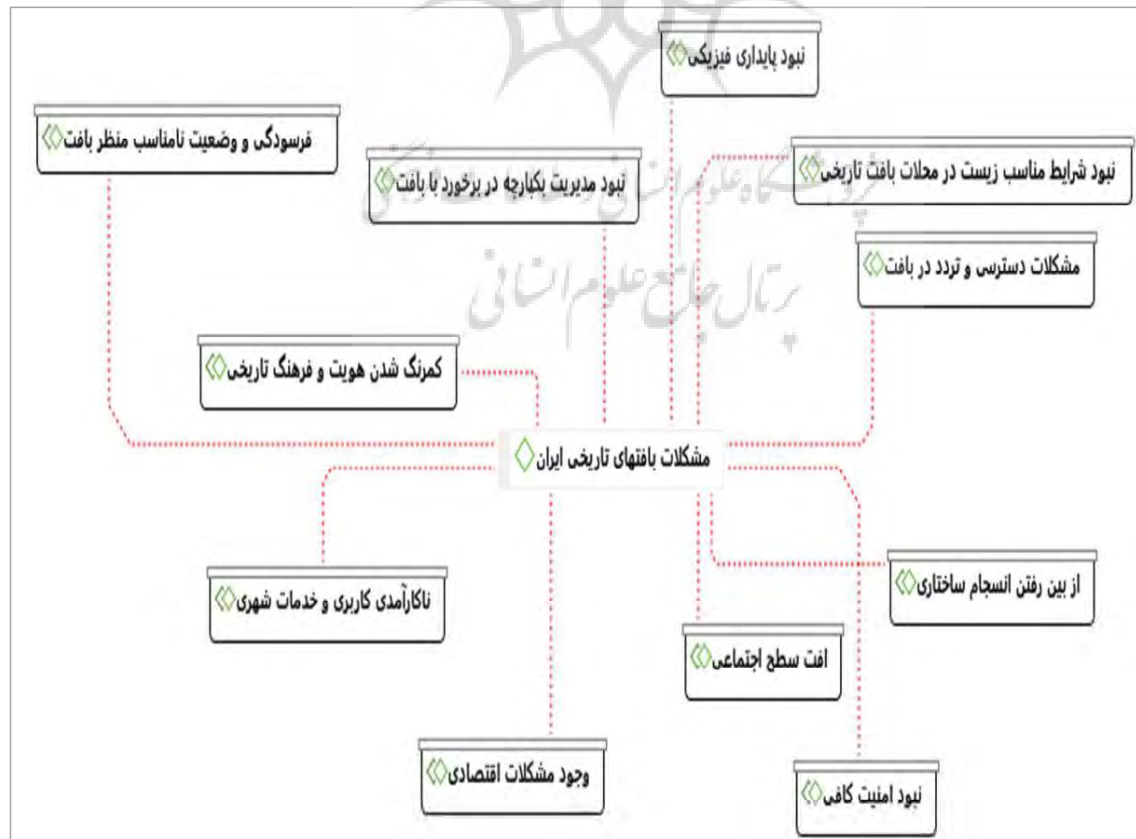
مقوله اول: نبود مدیریت یکپارچه در برخورد با بافت تاریخی

۱۴ کد، مبنای شبکه‌سازی این مقوله قرار گرفته است. موارد پر تکرار به ترتیب شامل موارد زیر هستند:

۱. عدم هماهنگی در نظام مدیریت (۱۴ بار تکرار)،
۲. کاهش تمایل سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در بافت (۱۱ بار تکرار)،
۳. مشکلات ناشی از بازسازی و بهسازی ابنیه (۹ بار تکرار)، و ناهماهنگی ساخت‌وسازهای میان‌افزا (۹ بار تکرار). بیشترین تعداد تکرار کدهای این مقوله را «عدم هماهنگی در نظام مدیریت بافت‌های تاریخی» به خود اختصاص داده است. ماهیت چندوجهی برنامه‌ها، نیازمند مدیریت یکپارچه است. تحقق‌پذیری مدیریت یکپارچه در امور مربوط به بافت تاریخی، به استفاده از امکانات موجود و سرمایه اجتماعی و مشارکت مردم، بستگی دارد (عسکریان و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۳۳). رسیدن به درک مشترک میان نهادهای مختلف برای ارتقای وضع موجود بافت‌ها و توجه به نوسازی بافت‌های تاریخی با توجه به ارزیابی نقاط قوت و ضعف اقدامات انجام‌شده، بسیار مؤثر خواهد بود (خلیلی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۱).

بافت تاریخی از مهم‌ترین بخش‌های هویتی هر جامعه محسوب می‌شود. چنین بافتی، مجموعه‌ای منسجم از معماری، فرهنگ، اقتصاد و تبادلات اجتماعی یک ساختار شهری را در بر می‌گیرد. در چند دهه گذشته بافت تاریخی، با کاهش جمعیت ساکن روبه‌رو شد. زندگی مطلوب در بافت تاریخی شهرها، مستلزم برنامه‌ریزی و توجه به این گونه بافت‌ها است. در مسیر پیشرو، موانع و مشکلاتی وجود دارد که پرداختن به آن‌ها زندگی در بافت را بهبود خواهد بخشید. در مجموع، پس از کدگذاری منابع منتخب، مسائل و مشکلات بافت‌های تاریخی در ایران با تأکید بر جنبه‌های مختلف به ترتیب این موارد شناسایی شدند.

(۱) نبود مدیریت یکپارچه در برخورد با بافت، (۲) نبود شرایط مناسب زیست در محلات دارای بافت تاریخی، (۳) از بین رفتن انسجام ساختاری، (۴) مشکلات دسترسی و تردد در بافت، (۵) ناکارآمدی کاربری‌ها و خدمات شهری، (۶) نبود پایداری فیزیکی، (۷) وجود مشکلات اقتصادی، (۸) افت سطح اجتماعی، (۹) نبود امنیت کافی، (۱۰) فرسودگی و وضعیت نامناسب منظر بافت، (۱۱) کم‌رنگ شدن هویت و فرهنگ تاریخی. شکل ۲، مدل جامع مشکلات بافت‌های تاریخی را در ایران نمایش می‌دهد.

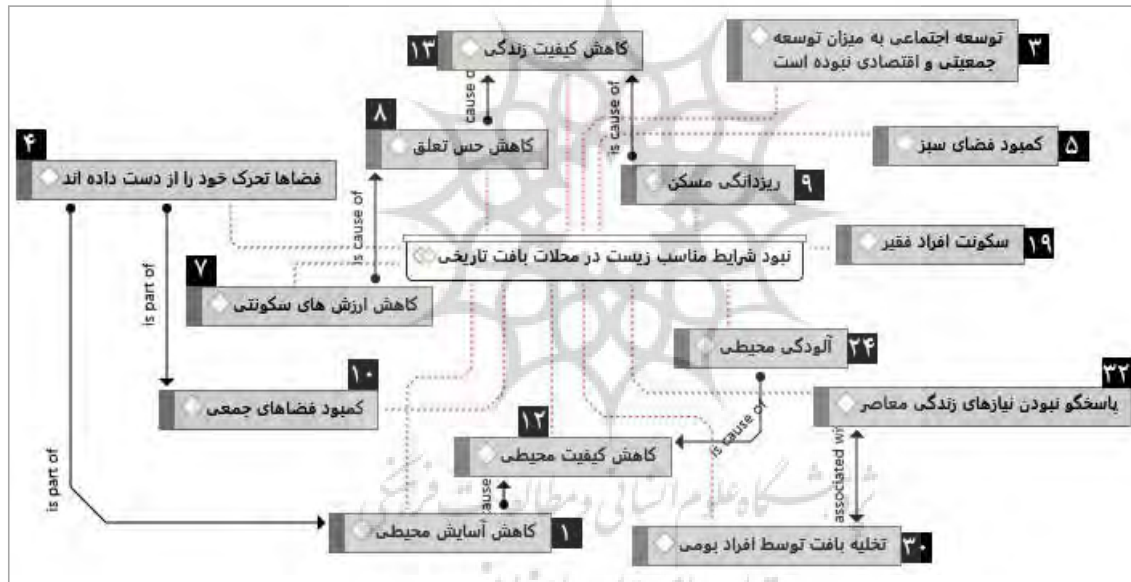

شکل ۲. مقوله‌های مرتبط با مشکلات بافت‌های تاریخی ایران (نگارندگان، ۱۴۰۱)

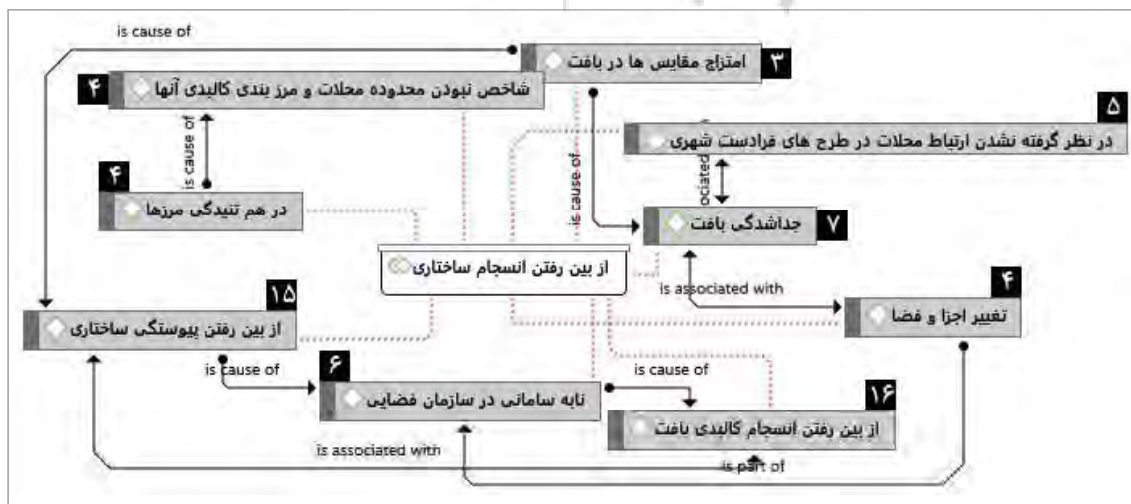

۴. نابسامانی در ساختار فضایی (۶ بار تکرار).
هر دو مقوله چهارم و پنجم، با ۸ کد ساخته شده‌اند. در مقوله «مشکلات دسترسی و تردد در بافت»، بیشترین تکرار (۱۶ بار) مربوط به کد «عرض کم معابر» و بعد از آن «مشکلات دسترسی» بود. نبود دسترسی مناسب سواره و عرض کم آن‌ها، معضل اساسی در بافت‌ها است. درهم‌تنیدگی راه‌ها، نفوذپذیری پایین بافت، و در نظر گرفته نشدن نیازهای عابر پیاده عصر حاضر، دسترسی را در این محدوده‌ها با چالش‌هایی روبه‌رو کرده است. مقوله «ناکارآمدی کاربری‌ها و خدمات شهری» نیز، اشاره می‌کند که کمبود خدمات (۱۲ بار تکرار)، تأسیسات و تجهیزات (۱۳ بار تکرار)، و ناهماهنگی عملکردی (۹ بار تکرار)، در کنار کمبود پارکینگ و کاربری‌های فرهنگی

مقیاس کلان کل بافت، انسجام کافی نداشته باشد. جداشدگی بافت توسط خیابان‌کشی‌ها، انسجام کالبدی محلات را از میان برده و به‌نوعی باعث درهم‌تنیدگی مرزهای محلات شده است. به‌گونه‌ای که محدوده محلات مشخص و خوانا نباشد و مرزبندی‌ها صرفاً کالبدی و بدون در نظر گرفتن ویژگی‌های محله از جمله هم‌پیوندی اجتماعی، تعیین شود. شکل ۵، ۹ کدی را نشان می‌دهد که مبنای شبکه‌سازی این مقوله قرار گرفتند و روابط بین آن‌ها را نمایش می‌دهد. کدهای پرتکرار به ترتیب شامل موارد زیر هستند:
۱. از بین رفتن انسجام کالبدی بافت (۱۶ بار تکرار)،
۲. از بین رفتن پیوستگی ساختاری (۱۵ بار تکرار)،
۳. جداشدگی بافت (۷ بار تکرار)،

شکل ۴. مقوله نبود شرایط مناسب زیست در محلات بافت تاریخی به همراه تعداد دفعات تکرار کدها (نگارندگان، ۱۴۰۱)

شکل ۵. مقوله از بین رفتن انسجام ساختاری به همراه تعداد دفعات تکرار کدها (نگارندگان، ۱۴۰۱)

سکونت افراد فقیر و اتباع افغان (۱۹ بار تکرار) در بافت‌ها، نابسامانی‌های اجتماعی (۲۴ بار تکرار) را ایجاد کرده که در مجموع بنیان اجتماعی محدوده‌ها، دچار فروپاشی شده است. سطح امنیت پایین (۱۴ بار تکرار) بیشترین فراوانی را در میان کدهای سازنده مقوله «نبود امنیت کافی»، به خود اختصاص داده است. بعدازآن، وجود فضاهای غیرقابل دفاع، مخروبه (در مجموع با ۸ بار تکرار)، و نبود کنترل مناسب (۱ بار تکرار)، قرار دارند. این موارد به‌نوعی باعث کاهش امنیت در بافت هستند.

در شکل‌گیری مقوله «فرسودگی و وضعیت نامناسب منظر بافت»، سه کد مبنای شبکه‌سازی بودند. سیما و منظر بد جد اره (۱۳ بار تکرار)، بی‌توجهی به کیفیت‌های زیبایی‌شناختی در بازسازی‌ها (۱۱ بار تکرار)، و وجود اغتشاشات بصری (۱۱ بار تکرار) کدهای این مقوله هستند. ریشه بی‌توجهی به کیفیت‌های بصری و به‌دنبال آن اغتشاشات بروز یافته، در کنار در نظر نگرفتن ادراک شهروندان در سیاست‌های اتخاذ شده، قابل پیگیری است. این مهم، مقوله «کم‌رنگ شدن هویت و فرهنگ تاریخی» را نیز شکل داده است. این مقوله در تأیید این نکته مطرح است که برای احیای بافت‌های تاریخی، علاوه بر پاسخ‌گو کردن آن‌ها به نیازهای ساکنین، باید برای تقویت هویت تاریخی بافت به معنی‌داری آن نیز، توجه داشت (عسکریان و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۳۳). بی‌توجهی به بناهای تاریخی و واجد ارزش (۱۳ بار تکرار)، افول ارزش‌ها (۱۲ بار تکرار)، و افول کیفیت فرهنگی (۹ بار تکرار) به‌ترتیب کدهای سازنده این مقوله بودند. در این باره، ادامه روند بی‌توجهی به ارزش‌ها در بافت و تخریب آن‌ها، موضوعی قابل تأمل است.

طبق پژوهش انجام‌شده و تحلیل محتوای مقالات و منابع جمع‌آوری‌شده، مشکلات بافت‌های تاریخی در ۱۱ مقوله جای گرفتند. با نگاهی جامع می‌توان این مقوله‌ها را در این ابعاد، طبقه‌بندی کرد. پنج بُعد: «هویتی-تاریخی»، «مدیریتی»، «اجتماعی-زیستی»، «اقتصادی»، و «کالبدی» ابعاد مختلف مشکلات بافت‌ها هستند. هر یک از این ابعاد، مقوله یا مقولاتی را پوشش می‌دهد (شکل ۶).

الف) هویتی-تاریخی (مقوله کم‌رنگ شدن هویت و فرهنگ تاریخی)،

ب) مدیریتی (مقوله نبود مدیریت یکپارچه در برخورد با بافت)،

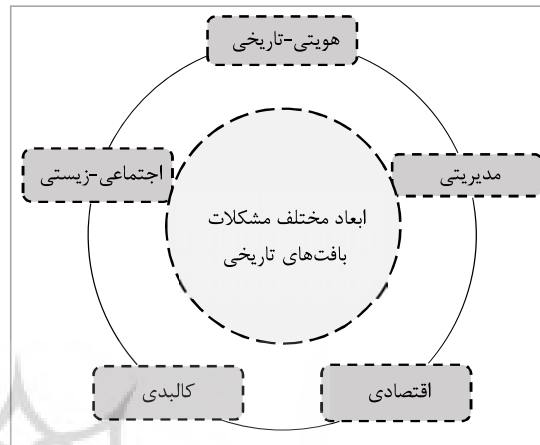
ج) اجتماعی-زیستی (مقولات افت سطح اجتماعی، نبود امنیت کافی، نبود شرایط مناسب زیست در محلات بافت تاریخی، ناکارآمدی کاربری‌ها، و خدمات شهری)،

و خدمات رفاهی، شرایط زیست در بافت را دشوار کرده‌اند. دو مقوله «نبود پایداری فیزیکی» و «وجود مشکلات اقتصاد ی» هر دو با ۷ کد در جایگاه ششم و هفتم، قرار گرفتند. فرسوده بودن کالبد (۴۳ بار تکرار)، مشکلات کالبدی (۲۸ بار تکرار)، و آسیب‌پذیری بافت (۲۲ بار تکرار)، پرتکرارترین کدهای مقوله «نبود پایداری فیزیکی» بودند. محدوده‌های تاریخی بعد از خروج سکنه از آن‌ها، دچار بحران بی‌استفاده شدن بناها و فضاها شدند. نبود ساکنین بومی در بافت تاریخی و کم‌اهمیت شدن آن منجر شد تا ناپایداری بافت که به‌واسطه مصالح، مدت‌زمان ساخت و قدمت بناها خواه‌ناخواه بروز می‌یافت، دوچندان شود. فرسودگی ایجادشده، بافت‌ها و زیرساخت‌های موجود را آسیب‌پذیر می‌کند و اغلب در برابر بلایی طبیعی (سیل، طوفان و زلزله)، مقاومت خوبی نخواهند داشت. باین‌حال همین مشکل آسیب‌پذیری و کاهش ایمنی خود دلیلی بود تا سکنه بومی بافت را تخلیه کنند. بافت‌های تاریخی ایران در وهله اول، نیازمند مدیریتی یکپارچه و هدفمند با رویکرد مقاوم‌سازی کالبدی هستند تا حیات به آن‌ها بازگردد.

وجود مشکلات اقتصادی در بافت‌های تاریخی همواره مشهود بوده، و بیشترین تعداد تکرار را مقوله «مشکلات اقتصاد ی» به خود اختصاص داده است (۱۴ بار تکرار). وجود فقر و افت اقتصادی نیز به‌ترتیب با ۱۳ و ۱۱ بار تکرار در جایگاه دوم و سوم در شبکه‌سازی این مقوله، نقش داشتند. گردشگری به‌عنوان موتور محرک اقتصادی محلی در بافت‌ها، بهترین گزینه برای ارتقای اقتصاد در بافت خواهد بود که همواره با چالش‌هایی روبه‌رو می‌باشد. آموزش گردشگری به ساکنین بومی اغلب ناکافی بوده است و از تمامی ظرفیت ساکنین و سرمایه اجتماعی موجود در راستای تحقق گردشگری، استفاده نمی‌شود. البته در سال‌های اخیر با احداث کافه‌ها، هتل‌ها، و اقامتگاه‌های بوم‌گردی، اقدامات مثبتی صورت گرفته است. این اقدامات، بایستی هدفمندتر و با در نظر گرفتن تمامی جوانب و ابعاد گردشگری در بافت‌های تاریخی با هدف احیای اقتصاد محلی، انجام شود.

دو مقوله «افت سطح اجتماعی» و «نبود امنیت کافی» هر دو با ۴ کد، در جایگاه هشتم و نهم قرار گرفتند، و دو مقوله «فرسودگی و وضعیت نامناسب منظر بافت»، و «کم‌رنگ شدن هویت و فرهنگ تاریخی» هر دو با ۳ کد، جایگاه دهم و آخر را به خود اختصاص دادند. در بافت‌های تاریخی، توسعه اجتماعی به میزان توسعه جمعیتی و اقتصادی نبود است. به همین دلیل، بافت‌های ناهمگون اجتماعی (۱۰ بار تکرار)، با مهاجرت سکنه بومی و اصیل ایجاد شده‌اند.

د) اقتصادی (مقوله وجود مشکلات اقتصادی)،
ه) کالبدی (مقولات نبود پایداری فیزیکی، فرسودگی و
وضعیت نامناسب منظر بافت، از بین رفتن انسجام ساختمانی،
مشکلات دسترسی، و تردد در بافت).

شکل ۶. ابعاد مشکلات بافت‌های تاریخی ایران (نگارندگان، ۱۴۰۱)

گرفته، و عدم هماهنگی در نظام مدیریت شهری و تصمیم‌گیران
متعدد، به‌عنوان مشکل اصلی مطرح است. رضایی و همکاران
(۱۳۹۹) نیز اشاره کرده بودند که «مشارکت محلی»، کلید
رفع مشکلات مربوط به مدیریت یکپارچه است. مشارکت
شهروندی در طرح‌های توسعه شهری همواره مورد تأکید
بوده، باین‌حال، سازوکاری مشخص برای تحقق آن تعریف
نشده است. محمودزاده و ساحلی (۱۳۹۹) نیز، پیش‌تر دریافته
بودند که «مؤلفه‌های اقتصادی» در ارتقای کیفیت محیطی
بافت از اهمیت بیشتری برخوردار است. مقوله «مشکلات
اقتصادی» در پژوهش حاضر نیز در جایگاه هفتم قرار گرفته
بود. وجود فقر و افت اقتصادی در بافت‌های تاریخی از کدهای
پرتکرار این بخش بودند. این موارد، نشان دادند که کاهش
سطح اقتصادی ساکنین موضوعی مهم در احیای وضعیت
اجتماعی محدوده است.

«شرایط نامناسب زیست در بافت‌های تاریخی» در اغلب
مقالات این حوزه، مورد اشاره بود. در پژوهش حاضر نیز
در جایگاه دوم قرار گرفت. گلستانی و همکاران (۱۴۰۰)،
و منتظرالحجه و شریف‌نژاد (۱۳۹۸)، پایداری اجتماعی را
بررسی نموده بودند. در تأیید دغدغه آن‌ها بایستی اشاره کرد
که مقولات «افت سطح اجتماعی» و «نبود امنیت کافی»،
مقوله هشتم و نهم بودند. این موارد، در بعد اجتماعی-زیستی
مشکلات مربوط به بافت‌های تاریخی جای می‌گیرند. سکونت
افراد فقیر در بافت‌ها منجر به شکل‌گیری بافت ناهمگون
اجتماعی شده است. این موضوع در کنار وجود فضاهای
غیرقابل دفاع و بناهای مخروبه، به تشدید نابه‌سامانی‌های
اجتماعی دامن زده است. بنابراین در مجموع، حمایت از
جاذبه‌های گردشگری-تاریخی با تقویت سرمایه‌گذاری یا
ایجاد کاربری‌های متناسب و جاذب گردشگر در کنار اجتناب از
مداخلات کالبدی و تخریب بافت، در سطحی گسترده ضروری
است. در نظر گرفتن وحدت ساختاری-کالبدی و اجتماعی
موجود در رفع مشکلات این بخش از شهر، به‌عنوان هسته
شکل‌گیری شهرها، راهگشا خواهد بود.

بحث

بیشتر پژوهش‌های قبلی، موضوعی خاص را در نمونه‌ای
مطالعاتی از بافت‌های تاریخی و واجد ارزش، بررسی کرده‌اند.
اما پژوهش حاضر در نگاهی جامع، مشکلات و مسائل مرتبط
با بافت‌های تاریخی را بازشناسی نموده است. در این مسیر،
علاوه بر روشن ساختن دیدی یکپارچه به مشکلات موجود، ابعاد
آن‌ها را به‌دقت مطالعه کرده و در نهایت، مشکلاتی را که از نظر
رسیدگی در اولویت هستند، تعیین کرده است. بدین ترتیب،
می‌توان با رجوع به بافت‌های تاریخی و بررسی مشکلات در
تمامی ابعاد، اقدامات مؤثرتری را اتخاذ نمود؛ چراکه برطرف
کردن یک مشکل می‌تواند به بهبود وضعیت سایر مشکلات یا
حتی رفع آن‌ها، کمک کند. مشکلات بافت‌های تاریخی ایران
ابعاد مختلف مدیریتی، هویتی-تاریخی، اجتماعی-زیستی،
اقتصادی، و کالبدی را پوشش می‌دهند. نتایج نشان داد که
مقوله «مشکلات مدیریتی» با بیشترین کد در جایگاه اول قرار

نتیجه‌گیری

بافت‌های تاریخی شهری به‌عنوان محدوده‌ای واجد ارزش فرهنگی، تاریخی، و هویتی برای کل شهر حائز اهمیت
است. پرداختن به مسائل و معضلات موجود در آن بایستی در دستور کار مدیران و برنامه‌ریزان شهری، قرار گیرد.
این بافت‌ها علاوه بر جای دادن بخشی از جامعه در خود و به دوش کشیدن بار فرهنگی و تاریخی شهر، می‌توانند
گردشگران ایرانی و خارجی را به خود جذب کنند. این چنین حرکتی، باعث ارتقای سطح اقتصادی منطقه و شهرها
خواهد شد. پژوهش حاضر با هدف استخراج مشکلات مشترک بافت‌های تاریخی ایران در نگاهی جامع و اولویت‌بند

ی رسیدگی به آن‌ها، پیش برده شد. بدین منظور، روش تحلیل محتوا با کمک نرم‌افزار اطلس تی به‌عنوان روش پژوهش انتخاب گردید. مرحله اول، وارد کردن اسناد مورد نیاز (از قبیل مقالات فارسی و انگلیسی و مجموعه فیلم‌ها و ویدئوها) در این زمینه، به نرم‌افزار بود. پس از آن، با طی کردن مراحل کدگذاری باز و محوری و سپس تشکیل کد گروه‌ها و مقوله‌ها، ۱۱ دسته از مشکلات بافت‌های تاریخی ایران شناسایی شدند. در دست داشتن این نگاه جامع به مشکلات بافت‌های تاریخی به‌عنوان مقدمه کار مدیران و طراحان شهری ضروری است. شناخت آن‌ها مسیر برطرف کردن آن‌ها را هموارتر می‌کند.

در مجموع، مشکلات بافت‌های تاریخی در ایران در ۱۱ مقوله (به ترتیب فراوانی تعداد کدهای هر مقوله)، جای می‌گیرند؛ (۱) نبود مدیریت یکپارچه در برخورد با بافت، (۲) نبود شرایط مناسب زیست در محلات بافت تاریخی، (۳) از بین رفتن انسجام ساختاری، (۴) مشکلات دسترسی و تردد در بافت، (۵) ناکارآمدی کاربری‌ها و خدمات شهری، (۶) نبود پایداری فیزیکی، (۷) وجود مشکلات اقتصادی، (۸) افت سطح اجتماعی، (۹) نبود امنیت کافی، (۱۰) فرسودگی و وضعیت نامناسب منظر بافت، (۱۱) کم‌رنگ شدن هویت و فرهنگ تاریخی. در دسته‌بندی کلان‌تر می‌توان اشاره کرد که مشکلات بافت‌ها در پنج بعد مختلف «هویتی-تاریخی»، «مدیریتی»، «اجتماعی-زیستی»، «اقتصادی»، «کالبدی» جای می‌گیرند. مدل جامع مشکلات ارائه‌شده پس از بررسی و تحلیل در بافت تاریخی هر شهر، به مدیران شهری این امکان را می‌دهد تا توان خود را در رفع اولویت‌های آن بافت بسنجند و در این زمینه اقدام نمایند. در عین حال، از سایر مشکلات غافل نشوند و به‌گونه‌ای جامع برای رفع مشکلات، قدم بردارند. هر دسته از مشکلات ارائه‌شده در پژوهش‌های آتی می‌تواند به‌طور مجزا موضوع بحث قرار گیرند، یا مشکلات پیش روی هر اقدام در بافت تاریخی (احیا، بازسازی، نوسازی، مرمت، و بازآفرینی) به‌طور مجزا موضوع بحث واقع شوند. در نمونه‌های مورد مطالعه می‌توان به اولویت‌بندی مشکلات از دید ساکنین پرداخت. علاوه بر این، پژوهش‌های آینده می‌توانند به بررسی پیش‌ران‌های مؤثر بر شکل‌گیری مدیریت یکپارچه در برخورد با بافت تأکید کنند یا به‌عنوان مثال به بررسی نقش نهادهای مختلف در نبود مدیریت یکپارچه بپردازند.

پی‌نوشت

5. Nvivo Shell، Hyper Research، anSWAR، Nudist، Atlas/ti

از نرم‌افزارهای مورد استفاده در پژوهش‌های کیفی است (دولانی و همکاران، ۱۳۹۱)

فهرست منابع

- ابلقی، علیرضا (۱۳۸۰). بافت‌های تاریخی، حفاظت، مرمت، بهسازی یا نوسازی؟. مجله هفت‌شهر، ۲ (۴): ۱۲۴-۱۱۳.
- ابویی، رضا و جعفری قوام‌آبادی، نسیم (۱۳۹۶). نما، سیمای بافت تاریخی و منظر فضای عمومی در قوانین ملی، ضوابط و مقررات محلی و وظایف مدیریت شهری. نشریه علمی - پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، (۸): ۱۶-۱.
- احمدی، محمدرضا (۱۳۹۹). نقش مسیرهای گردشگری شبانه در اقتصاد شهری (نمونه موردی: بافت تاریخی شیراز). فصلنامه علمی تخصصی پژوهش‌های گردشگری و توسعه پایدار، ۳ (۹): ۵۱-۴۱.
- ایزدفر، نجمه؛ رضائی، محمدرضا و محمدی، حمید (۱۳۹۹). ارزیابی بافت‌های ناکارآمد شهری براساس رویکرد بازآفرینی پایدار (مطالعه موردی: بافت ناکارآمد شهر یزد). پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، ۸ (۲): ۳۴۵-۳۲۷.
- ایزدی، پگاه؛ هادیانی، زهره؛ حاجی‌نژاد، علی و قادری، جعفر (۱۳۹۶). بازآفرینی شهری با تأکید بر شناسایی و تحلیل خوشه‌های خلاق فرهنگی (مطالعه موردی: بافت تاریخی - فرهنگی شیراز). فصلنامه علمی - پژوهشی اقتصاد و مدیریت شهری، ۵ (۱۸): ۴۰-۲۱.
- بهزادفر، مصطفی و نورمحمدزاده، حسین (۱۳۹۱). بافت‌شناسی بافت کالبد تاریخی شهر یزد با نگرش سیستمی. مدیریت شهری، ۱۰ (۲۹): ۴۷-۲۳.

- پورجعفر، محمدرضا و اسماعیلیان، سحر (۱۳۹۲). در جستجوی معیارهای شکل‌دهنده شبکه فضاهای شهری در بافت‌های تاریخی ایران، نمونه موردی: اصفهان، دردشت. نشریه مدیریت شهری، (۳۱): ۸۲-۶۵.
- توسلی، محمود و بنیادی، ناصر (۱۳۸۶). **طراحی فضای شهری**. تهران: انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- توسلی، محمود (۱۳۹۱). **ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک ایران**. تهران: مؤلف.
- حبیبی، محسن و مقصودی، ملیحه (۱۳۸۶). **مرمت شهری: تعاریف، نظریه‌ها، تجارب، منشورها و قطعنامه‌های جهانی، روش‌ها و اقدامات شهری**. چاپ نهم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- حسن‌پور، آناهیتا و میرجانی، حمید (۱۳۹۸). احکام طراحی مسکن اجتماعی مناسب در بافت ارزشمند و تاریخی (نمونه موردی: بافت قدیم شهر یزد). **معماری‌شناسی**، ۲ (۱۱): ۷-۱.
- خلیلی، رضا؛ حسین‌زاده دلیر، کریم و پورمحمدی، محمدرضا (۱۳۹۹). حیات‌بخشی به بافت تاریخی شهرهای معاصر با رویکرد گردشگری شهری (نمونه موردی شهر تبریز). **نشریه جغرافیای فضای گردشگری**، ۹ (۳۴): ۹۷-۱۱۳.
- دولانی، عباس؛ حریری، نجلا؛ محمد، حسن‌زاده اسفنجانی حافظ و ولی‌نژادی، علی (۱۳۹۱). مروری بر پژوهش کیفی و نرم‌افزارهای تحلیل داده‌های کیفی. **فصلنامه مدیریت سلامت**، ۱۵ (۴۷): ۹۰-۷۷.
- رضایی، میثم؛ زنگی‌آبادی، علی و هل‌فروش، محمدرضا (۱۳۹۹). ارزیابی و تحلیل مدیریت شهری بافت تاریخی کلان‌شهرهای ایران، با تأکید بر مدیریت یکپارچه شهری (مطالعه موردی: کلان‌شهر شیراز). **فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)**، ۱۰ (۲): ۳۱۱-۲۹۷.
- روستایی، شهرپور و ناصری، رقیه (۱۳۹۸). ارزیابی قابلیت پیاده‌مداری معابر بافت تاریخی شهر مراغه. **دوفصلنامه علمی- پژوهشی پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری**، ۱۰ (۱۹): ۱۳۴-۱۲۳.
- زارع، علیرضا؛ رضایی، محمدرضا و لقائی، حسنعلی (الف) (۱۳۹۸). تبیین مؤلفه‌های مؤثر بر ارتقاء کیفیت محیطی در بافت تاریخی شهرها (نمونه موردی: بافت تاریخی شهر شیراز). **فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری**، ۱۰ (۳۸): ۱۲-۱.
- زارع، علیرضا؛ رضایی، محمدرضا و لقائی، حسنعلی (ب) (۱۳۹۸). تبیین نقش شهرسازی تاکتیکال در ارتقاء کیفیت محیطی بافت‌های تاریخی شهری (نمونه موردی: بافت تاریخی شهر شیراز). **فصلنامه علمی برنامه‌ریزی منطقه‌ای**، ۹ (۳۶): ۱۴۴-۱۳۵.
- زبیری، کرامت‌الله و ایزدی، پگاه (۱۳۹۷). برنامه‌ریزی راهبردی احیای بافت تاریخی با استفاده از اصول رویکرد نوشهرگرایی (مورد شناسی: محله سردزک شیراز). **جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای**، (۲۸): ۴۸-۳۳.
- شعبانپور، مهدی و حقیقت‌نائینی، غلامرضا (۱۳۹۲). شناسایی بافت‌های فرسوده و نوع مداخله مناسب در آن‌ها با استفاده از GIS و فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی (مطالعه موردی: محدوده درکه). **نامه معماری و شهرسازی**، ۶ (۱۱): ۱۳۰-۱۰۷.
- شفائی، سپیده (۱۳۹۷). ناکارآمدی محدوده‌ها و محلات هدف بازآفرینی شهری. **هفت شهر**، ۴ (۶۲): ۷۷-۶۷.
- شهاب‌زاده، مرجان (۱۳۹۵). تجدید حیات در بافت‌های تاریخی از طریق راهبرد اصالت‌بخشی (نمونه موردی بافت تاریخی شیراز). **نشریه معماری اقلیم گرم و خشک**، ۴ (۴): ۸۰-۶۵.
- طاهرخانی، حبیب‌الله و متوسلی، محمدمهدی (۱۳۸۵). مدیریت بافت تاریخی شهرهای ایران (چالش‌ها و راهبردها). **مدیریت شهری**. ش (۱۸): ۱۰۷-۹۶.
- عسکریان، رامین؛ خرم‌بخت، احمدعلی و عفیفی، محمدابراهیم (۱۴۰۰). تدوین الگوی برنامه‌ریزی و مدیریت یکپارچه بافت‌های تاریخی در راستای بازآفرینی (مطالعه موردی: کلان‌شهر تبریز). **فصلنامه علمی- پژوهشی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری**، ۱۲ (۴۷): ۲۳۶-۲۱۹.
- فلامکی، محمدمنصور (۱۳۸۳). **باززننده‌سازی بناها و شهرهای تاریخی**. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- قره‌بگلو، مینو؛ نژادابراهیمی، احد و اردبیلچی، ایلقار (۱۳۹۸). معماری میان‌افزا؛ رویکردی میان‌رشته‌ای برای طراحی در بافت تاریخی نمونه موردی: مجموعه تجاری مشروطه در بافت تاریخی بازار تبریز. **نشریه علمی باغ نظر**، ۱۶ (۷۶): ۶۸-۵۷.

- قدیری، بهرام (۱۳۸۵). **ساختارهای جدید در محیط‌های تاریخی**. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- قلعه‌نویی، محمود؛ دلاکه، حسن و ثمره محسن‌بیگی، حسین (۱۳۹۶). سنجش کیفیت منظر مسیرهای پیاده با استفاد ه از تکنیک یادداشت‌برداری و تحلیل عناصر بصری منظر (نمونه موردی: بافت تاریخی هارونیه اصفهان). مرمت و معماری/ایران، ۸ (۱۴): ۱۵۱-۱۳۹.
- کریم‌زاده، علی؛ شهریاری، سیدکمال‌الدین و اردشیری، مهیار (۱۳۹۷). تحلیلی بر گردشگری شهری در بازآفرینی بافت‌های تاریخی از دیدگاه ساکنین محلی با بهره‌گیری از روش تحلیل عاملی (نمونه موردی: شهر شیراز). فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۸ (۳۲): ۱۳۹-۱۲۷.
- کلانتری خلیل‌آباد، حسین؛ حاتمی‌نژاد، حسین و آقاصفیری، عارف (۱۳۸۶). آسیب‌پذیری بافت تاریخی شهر یزد در برابر زلزله. سپهر (سازمان جغرافیایی)، ۱۶ (۶۱): ۶۰-۵۴.
- گلستانی، نفیسه؛ خاک‌زند، مهدی؛ فیضی، محسن و کریمی، باقر. (۱۴۰۰). ارتقای ادراک محیط در بافت تاریخی شیراز در جهت پایداری اجتماعی محلات (مورد مطالعه: گذر بازارچه فیل در محله اسحاق‌بیگ و گذر بازارچه حاج زینل در محله سنگ‌سیاه در بافت تاریخی شیراز). فصلنامه علمی اثر، ۴۲ (۴): ۵۸۴-۵۶۸.
- گودرزی، غزاله؛ بهزادفر، مصطفی و زیاری، یوسفعلی (۱۳۹۸). واکاوی اثر تغییرات کالبدی بافت تاریخی بر حافظه تاریخی شهروندان مطالعه موردی: محور پانزده خرداد تهران. فصلنامه شهر پایدار، ۲ (۲): ۶۹-۵۳.
- لطفی، سهند؛ شعله، مهسا و علی‌اکبری، فاطمه (۱۳۹۶). تدوین چارچوب مفهومی کاربست اصول و آموزه‌های بازآفرینی شهری فرهنگ‌مبنا (مورد پژوهی: بافت تاریخی شیراز). نشریه علمی - پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، ۸ (۱): ۲۴۵-۲۲۹.
- محمدی‌زاده، نسرین؛ ماجدی، حمید و سعیده زرآبادی، زهراسادات (۱۳۹۷). ارائه الگوی مفهومی از معیارهای انسجام و امتزاج در بافت محلات تاریخی با یکدیگر (نمونه موردی: محلات بافت تاریخی کرمان، منطقه ۱). باغ نظر، ۱۵ (۶۱): ۵۲-۳۹.
- محمودزاده، حسن و ساحلی، سارا (۱۳۹۹). دستیابی به شاخص‌های مطلوب سکونت شهری در بافت‌های فرسوده تاریخی ایران؛ نمونه موردی: بافت فرسوده تاریخی شهر اردبیل. فصلنامه علمی تخصصی مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری، ۳ (۱۲): ۴۵-۳۵.
- مظفر، فرهنگ؛ مسعود، محمد و راست‌بین، ساجد (۱۳۹۱). ارزیابی تأثیرات کیفیت‌های شهری در میزان شاخص سرمایه اجتماعی در بافت‌های تاریخی (مطالعه موردی: محله جلفای اصفهان). نشریه مرمت آثار و بافت‌های تاریخی، فرهنگی، ۲ (۴): ۴۶-۲۹.
- منتظرالحجه، مهدی و شریف‌نژاد، مجتبی (۱۳۹۸). ارزیابی و سنجش رابطه مؤلفه‌های کالبدی مؤثر بر امنیت با میزان پایداری بافت‌های تاریخی. معماری و شهرسازی پایدار، ۷ (۲): ۵۳-۳۷.
- مهجور، فیروز و خالدیان، ستار (۱۳۹۳). بافت تاریخی تهران، تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها. پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ۴۶ (۱): ۱۲۴-۱۰۳.

- Bandarin, F., & Van Oers, R. (2005). World Heritage and contemporary architecture: Setting standards for management of the historic urban landscape. *Landscape architecture*, 95(10): 52-55.
- Bandarin, F., & Van Oers, R. (2012). **The historic urban landscape :managing heritage in an urban century**: John Wiley & Sons.
- Izadi, Mohammadsaeid. (2008). **a study on city centre regeneration: a comparative analysis of two different approaches to the revitalisation of historic city centres in Iran**. Phd. Thesis. Newcastle University.
- Mirzakhani, A., Turró, M., & Jalilisdabad, S. (2021). **Key stakeholders and operation processes in the regeneration of historical urban fabrics in Iran**. *Cities*, 118, 103362.
- Taylor, K. (2014). The Historic Urban Landscape. *Managing Heritage in an Urban Century*. *Landscape Research*, 39(3): 326-329. doi:10.1080/01426397.2014.909618

- Taylor, K. (2016). The Historic Urban Landscape paradigm and cities as cultural landscapes. *Challenging orthodoxy in urban conservation. Landscape Research*, 41(4): 471-480. doi:10.1080/01426397.2016.1156066
- Wang, X., Xu, L., Dong, W., & Zhou, X. (2021). Contextualising a heritage assessment toolkit at the pre-planning stage of the historic urban landscape approach: the case of Mrauk-U, Myanmar. *Landscape Research*, 46(2): 273-294. doi:10.1080/01426397.2020.1852396
- Heritage Committee. (2011). **Convention Concerning The Protection Of The World Cultural And Natural Heritage**. Thirty-Fifth Session, Paris, UNESCO Headquarters.

Received: 2023/04/17

Accepted: 2024/05/07

Analyzing the Problems of Historical Tissues of Iran in a Comprehensive View via Atlas Ti Software*

Hajar Asadpour** Mahmoud Qalehnoui*** Armin Bahramian****

Abstract

1

The historical tissues of every city have unique historical and cultural values and are considered as one of the most important parts of the identity of every society. It is very important to identify the problems of these areas and provide a comprehensive model of their problems as the first step in investigating the problems of tissues and solving them. With the aim of identifying the “problems of historical tissues in Iran”, this article has reviewed and analyzed the research conducted in the last 10 years in this field with a qualitative approach and the method of content analysis in order to answer the question of what the problems of historical tissues in Iran include in a comprehensive view and what dimensions do they cover? For this purpose, after analyzing the content of the selected articles and sources, the problems of historical tissues were extracted in the ATLAS TI 8 software with the help of open and axial coding. The number of 97 determined codes were categorized into 11 groups or general categories, and at the end, a comprehensive model of the problems of historical tissues in Iran was presented. Based on the obtained results respectively; 1) Lack of integrated management in dealing with the tissue, 2) Lack of suitable living conditions in the neighborhoods of the historical tissues, 3) Loss of structural coherence, 4) Access and traffic problems in the tissues, 5) Inefficiency of urban uses and services, 6) Lack of physical sustainability, 7) Existence of economic problems, 8) Drop in social level, 9) Lack of sufficient security, 10) Exhaustion and Inappropriate status of the landscape and 11) Fading out of identity and historical culture, are eleven problems of historical tissues that need to be recognized before any action In these areas, it is necessary to aware of them before any actions, and it will guarantee the success of the plans prepared and implemented in the historical context.

Key words: Historical tissues of Iran, Dimensions of historical context problems, Content analysis, Atlas Ti software.

---

* This article is taken from the doctoral thesis of “Hajar Asadpour” entitled “Developing a Semantic Model from an Urban Perspective; Case Study: Shiraz City” which was completed under the guidance of Dr. “Mahmoud Ghalehnoee” and Dr. “Armin Bahramian” in 1403 at the Faculty of Architecture and Urban Planning, Isfahan University of Arts.

** PhD in Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Isfahan University of Arts, Isfahan.

*** Professor, Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Isfahan University of Arts, Isfahan (Corresponding author).
m.ghalehnoee@auu.ac.ir

**** Associate Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Isfahan University of Arts, Isfahan.